

Milica Bakić-Hayden, *Hinduizam: Mnogo buke oko Tog Jednog*. Beograd: Geopoetika, 2021.

Stavljajući u naslov svoje knjige izraz *To Jedno – tad ekam* (RV 10.129) iz Rgvede, u kojem se sažima vedski politeistički monizam, Milica Bakić-Hayden jasno daje do znanja čitatelju da će se hinduizmom, trećom religijom svijeta po broju vjernika, baviti iz korijena i povijesno, od vedizma preko brahmanizma do (neo)hinduizma. Anglistica po diplomi, Milica Bakić-Hayden sanskrt je počela učiti za vrijeme studija u Beogradu, a usavršila ga je u Indiji na Deccan College. Dublji uvid u hinduističku religiju i indijsku kulturu stekla je na doktorskom studiju na Sveučilištu u Chicagu. Danas radi kao profesorica na Odsjeku za religijske studije Sveučilišta u Pittsburghu.

Knjigom *Hinduizam: Mnogo buke oko Tog Jednog* autorica se, kako je naglasila već na samom početku u predgovoru, želi odužiti svima od kojih je posredno ili neposredno učila o temi same knjige. U duhu je to indijske tradicije zvane *guru dakṣiṇā*, koja se odnosi na “dug” koji učenik ima prema svojem učitelju, a koji se “otplaćuje” daljnjim prenošenjem stečenoga znanja. Milica Bakić-Hayden tako na 252 stranice donosi pregled dominantne religijske i kulturne tradicije u Indiji, hinduizma. Uz predgovor tu je još uvod naslovljen *Indija između kolonijalne mašte i postmoderne realnosti*, zatim osam poglavlja nejednake duljine: *Indijski religijski mozaik; Hinduizam; Vedski pogled na svet; Epske i druge drevne priče; Ideo-logika broja: od etike do estetike; Bhakti pokret ili o iskustvenom bogotraganju; Hinduizam u politici i politika u hinduizmu; Globalizacija hinduizma*. Knjiga završava pogovorom *Lični osvrt na susret s Indijom ili putopis sećanja* te pomoćnim poglavljima: *Rečnik osnovnih sanskrt-*

skih pojmova, Bibliografija i Beleška o autorki.

U uvodu knjige Milica Bakić-Hayden dovodi u pitanje pristupe proučavanja hinduizma i indijskih religija koji su prevladavali u prošlosti i koji su gotovo uvijek polazili iz kolonijalne perspektive. Od sredine 20. stoljeća uočava se, ističe autorica, promjena u proučavanju Indije u vidu orijentalističkoga pristupa. Poglavlje *Indija između kolonijalne mašte i postmoderne realnosti* završava porukom da proučavanje Drugog, uz intelektualnu radoznalost, treba krāsiti i spremnost da se nosimo s idejama i praksama koje su radikalno drugačije od naših te da s poštovanjem trebamo razmatrati stvarnost toga Drugoga kojeg proučavamo.

Indijski religijski mozaik, prvo poglavlje knjige, donosi kratak pregled ne samo religija koje su nastale u Indiji, dinizma, buddhizma i sihkizma, nego i religija i religijskih pravaca koji su utjecali na indijski život nekada ili utječu danas – islam, sufizam mazdaizam, judaizam te kršćanstvo u vidu katolicizma i protestantizma. Bez navedenih religija i religijskih pravaca, smatra Milica Bakić-Hayden, nije moguće shvatiti složen razvoj hinduizma, pa tako autorica za religije proizišle iz Indije donosi njihova načela i kratki povijesni razvoj, a religije i religijske pravce koji su došli u Indiju stavlja u indijski povijesno-geografski i društveni kontekst.

U drugom poglavlju *Hinduizam*, podijeljenom na dva podpoglavlja naslovljena Šta je u imenu? i *Arijci i civilizacija u dolini Inda*, autorica se bavi samim povijesnim i vrijednosnim razvojem termina *hinduizam*. Naglašavajući da su izraz *hinduizam* prihvatile indijske učene elite u 19. stoljeću u sklopu borbe za neovisnost i postizanja nacionalnoga jedinstva, Milica Bakić-Hayden podsjeća da hinduizam označava “jedinstvo u mnoštvu i raznolikosti” na razini religij-

skoga i teksta i prakse, te dodaje da je sasvim izvjesno da je drevna civilizacija u dolini Inda kolijevka vedске kulture.

O prenošenju Veda i njihovu ustrojstvu, zatim važnosti žrtvenoga obreda, *samsāri*, bogovima, ātmanu i *brahmanu*, vedskom idealu ljudskoga života, detaljnije možemo pročitati u poglavlju *Vedski pogled na svet*. U dva podpoglavlja, *Vedski književni korpus ili o onome "što se čulo"* i *Upaništade kao kraj Veda*, autorica je neke od ključnih, ali i kompleksnih pojmova iz vedске tradicije i filozofije jednostavno i jasno objasnila.

Poglavlje *Epske i druge drevne priče* tematizira *Mahābhāratu* ("Velika pjesma o plemenu Bhārata") i *Rāmāyaṇu* ("Rāmin život"), dva staroindijska sanskrtska epa koji su ujedno i jedni od temelja ne samo hinduizma, nego i indijske kulture. U ovom poglavlju nalazimo podpoglavlja *Od "onog što se čulo" do "onog što se pamti"*, odnosno podjelu ranih sanskrtskih tekstova na *śruti* i *smṛti*, zatim *Mahābhārata*: "*Što se ovdje ne nade, nigdje drugde ne postoji*", *Bhagavad-Gita* te *Rāmāyaṇa*: *Drevna priča i moderni mit*. Uz kratak sadržaj svakoga epa, autorica ovdje donosi i njihovu ulogu u kontekstu politike.

Indijskoj sklonosti klasifikaciji svega vidljivoga i nevidljivoga posvećeno je peto poglavlje *Ideo-logika broja: od etike do estetike*. Kao argumentaciju tezi o tendenciji da se brojčana podjela dopunjava dodajući postojećoj podjeli još jedan član, u formuli 3+1, Milica Bakić-Hayden u podpoglavlju *Etika življenja: tri ili četiri životna cilja?*, među ostalim, navodi ustrojstvo Veda (*R̥gveda*, *Sāmaveda*, *Yadurveda*, *Atharvaveda*), društvenu stratifikaciju (*brāhmaṇi*, *kṣatrije*, *vaiśiṇe*, *śudre*), podjelu na četiri životna razdoblja (*aśrama*) te tri sfere ljudskoga života (*dharma*, *artha*, *kāma*) kojima se u jednom trenutku dodaje četvrta (*mokṣa*). U podpoglavlju *Koliko osećanja vodi do estetskog doživljaja:*

osam ili devet?, slijedeći istu logiku o dodavanju članova (n+1), autorica iznosi primjer *rasa*, svojevrsnih umjetničkih doživljaja, iz sanskrtske poetike i estetike.

O tri puta, Bhakti ili predana ljubav prema bogu, Kabir: s Bogom, protiv religije te *Bhakti i sufizam* podpoglavlja su poglavlja *Bhakti pokret ili o iskustvenom bogotraganju*. Krenuvši od definiranja tri puta, to jest načina duhovnoga oslobođenja (*karma-mārga*, odnosno put djelovanja, *jñāna-mārga*, put spoznaje, te *bhakti-mārga*, put odanosti božanstvu) koje je iznio Kṛṣṇa u *Bgavadgīti*, autorica uvodi čitatelja u pokret *bhakti* koji je uvelike obilježio razvoj hinduizma. Milica Bakić-Hayden ujedno predstavlja ključne osobe *bhaktija* poput Ādija Śankare i Rāmānuje te brojne pjesnike svece uključujući Sūrdāsa, Tulsīdāsa, Kabīra, Ravidāsa i Mīru Bāī. S obzirom na to da je pjesništvo važno za pokret *bhakti*, u ovo poglavlje autorica je uvrstila i nekoliko pjesama i stihova.

Sa sedmim poglavljem *Hinduizam u politici i politika u hinduizmu* Milica Bakić-Hayden svoju priču o hinduizmu dovodi u moderno doba. Podijelivši ga na dva podpoglavlja, *Hindutva i religijski nacionalizam* i *Politika roda i žene u hinduizmu*, autorica u ovom poglavlju piše o okolnostima ubojstva Mahātmе Gāndhīja, jačanju *hindutve*, odnosno hindustva, ideje prema kojoj određene indijske političke i vjerske grupacije vide u hinduističkom identitetu ideološko načelo jedinstva Indije, zatim o hinduističko-muslimanskim nasilju, položaju žena u hinduističkom društvu, tradiciji sklapanja brakova, udovicama, kurtizanama te ženama koje su se odlučile na isposništvo (*sannyāsine*).

Zadnje poglavlje *Globalizacija hinduizma*, ujedno i najdulje, problematizira tri fenomena koja dolaze iz Indije, a koji su se udomaćili u raznim sredinama, ponajprije na Zapadu te se, popri-

mivši nove osobine, uvelike razlikuju od izvornih značenja. Riječ je o guruu, meditaciji i jogi, kojima se bave podpoglavlja *Guru i meditacija*, odnosno *Joga između tradicije i modernosti*. Od Svamija Vivekanande preko Ramaṇe Maharšija i Sai Babe do Maharšija Maheša Yogīja, od Patañjalija do K. B. S. Īyengara, u ovom je poglavlju Milica Bakić-Hayden iznijela kritički pregled širenja navedenih fenomena iz Indije.

Knjigu *Hinduizam: Mnogo buke oko Tog Jednog* autorica završava emotivnim pogovorom *Lični osvrt na susret s Indijom ili putopis sećanja*, u kojem govori o svojoj ljubavi prema Indiji te donosi ulomke iz vlastitoga dnevnika koji prati njezin prvi boravak u Indiji u razdoblju od svibnja 1978. do kolovoza 1979. godine. Ovaj završni subjektivni dio jako dobro funkcionira u kontekstu cijele knjige jer daje dodatan uvid u Indiju i u skladu je sa željom Milice Bakić-Hayden, istaknutoj u predgovoru, da s čitateljima podijeli svoja znanja i iskustva višedesetljetnoga bavljenja Indijom. S druge strane, takav pristup ide u prilog pristupu proučavanja Drugoga koji autorica zastupa u uvodu.

Milica Bakić-Hayden u knjizi *Hinduizam: Mnogo buke oko Tog Jednog* sustavno je i metodično dala sažetu sliku hinduizma i Indije. Za one koji o obradenim temama već nešto znaju, knjiga će pružiti nov uvid u obradene teme, a može poslužiti i kao određena vrsta podsjetnika. Veću korist svakako imaju oni koji će se preko ove knjige prvi put susresti s kompleksnom temom hinduizma – njima je autorica uspješno uklonila nepotrebnu buku vezanu uz ovaj indijski religijski, filozofski i društveni sustav i omogućila im da, ako to žele, ova knjiga bude početak njihova proučavanja hinduizma i indijske kulture.

Vesna Ratković

Pierre Bourdieu, *Politička ontologija Martina Heideggera*. Zagreb: TIM press, 2022.

Iako je francuski izvornik objavljen 1988. godine, prijevod knjige Pierrea Bourdieua *Politička ontologija Martina Heideggera*, koji je načinio Rade Kalanj u nakladi TIM pressa, važan je doprinos “razrokom” raspravama koje se još uvijek vode između onih koji smatraju da Heideggerovu filozofiju treba odvojiti od njegova angažmana s nacionalsocijalizmom i onih koji smatraju da je takvo razdvajanje nemoguće. Bourdieu polju tih rasprava pristupa iz trećega aspekta tzv. “razroke misli”, zagovarajući napuštanje opreke između političkoga i filozofskoga čitanja Heideggerovih spisa koje karakterizira dvoznačnost (str. 11). Heideggerov rektorski govor *Sa mopotvrđivanje njemačkoga univerziteta* održan 27. svibnja 1933. godine, a koji kritičari uzimaju kao neoboriv dokaz njegovu nacističkomu nagnuću, u cijelosti je dvoznačan jer egzistencijalne i političke kategorije podređuje povijesnom trenutku (str. 13-14). Stoga se prema Bourdieuu ključ razumijevanja Heideggera krije u dvoznačnosti koja obilježava njegovu misao, tj. na koji način političkom stajalištu Heidegger istodobno daje filozofski izraz (str. 14).

Pristupajući predmetu kroz optiku vlastitoga teorijskoga aparata polja i habitusa, Bourdieu pokazuje kako se Heideggera ne može jednoznačno svrstati među nacističke ideologe, nego da je posrijedi riječ o ideji konzervativne revolucije koja je niknula na sjecištima filozofskoga i političkoga polja tadašnje Njemačke i sjecištima Heideggerova habitusa, podrijetlom iz sitne seoske buržoazije, koji o politici može misliti jedino kroz ontološke pojmove i Ernsta Cassirera, arhetipskog predstavnika visoke buržoazije, koju je Heidegger prezirao (str. 62-65). Kontekstualizira-